

Şeyh Bedreddin

-Yaşamı, Felsefesi, İsyanı-

Cengiz YILDIRIM

Tarihçi, Araştırmacı-Yazar

E-posta: yildirimcengiz@hotmail.com

e-posta bilgi@cengizyildirim.net

Cep Tel: +90 533 351 74 60

Ankara/Türkiye

Öz

Şeyh Bedreddin gerek tarihsel kimliği gerekse ortaya koyduğu felsefesi ile dün olduğu gibi bugün de ülkemizde ve dünyada etkisini sürdüren önemli bir şahsiyettir. O, XV. yüzyılın başından günümüze Anadolu ve Balkanlarda yaşayan halkların üzerinde önemli rol oynamıştır.

Şeyh Bedreddin hem resmi ideolojiye karşı çıkararak isyan suçuyla yargılanıp idam edilen bir Osmanlı âlim ve mutasavvıfı, hem de çoğu ulema nezdinde zındık ve mülhid ilan edilen mühim bir şahsiyet olarak sonraki dönemlerde Osmanlı uleması ve sufiyesi içerisindeki etkileri bakımından bizi ilgilendiriyor. Bu itibarla, Şeyh Bedreddin'in konumunu, kişiliğini, fikirlerini, fikirlerinin kıymetini ve etkilerini olabildiğince anlamaya çalışmak icap ediyor. Kanaatimizce bunu yapabilmek de, önemli ölçüde onun yetiştiği ortamı, tahsil sürecini, temasta bulunduğu çevreleri anlamakla mümkün olabilecektir.

Düşünce ve eylemiyle, yaşadığı çağda, Osmanlı toplumunun olduğu gibi İslam dünyasının da en önemli, en bilge ve en yetkin düşünürüydü. Ölümünün üzerinden 600 yıl geçmesine rağmen fikirleriyle, mücadelesiyle ve yaptıklarıyla hâlâ konuşulmakta, tartışılmaktadır. Hakkında kitaplar, şiirler, romanlar, öyküler, tiyatro oyunları yazılmakta. Filmler belgeseller çekilmektedir. Ya Bedreddin'in söyledikleri günümüzde hâlâ geçerliliğini korumaktadır, ya da henüz onun ve bağlılarının özlemini duyduğu merhale de değildir; bu dünya.

Şeyh Bedreddin kadar, hakkında söylenenler birbirini tutmayan bir tarihî kişilik bulmak çok zordur. Bedreddin'in şahsiyeti hakkındaki farklı yaklaşımların varlığı kendi döneminden başlayarak günümüze kadar devam edegelmiş, birincil kaynaklardaki bilgiler aynı kalmasına rağmen hakkındaki spekülasyonlar sürekli artmıştır.

Tarihte bazı insanlar var ki çok meşhur olmalarına ve çok konuşulmalarına rağmen bir o kadar da meçhuller ve bazen bu insanları anlamak çok zordur. Benim için de Şeyh Bedreddin böyle kişilerden birisidir. Hem hakkında yazılan çağdaş kaynaklar az, hem de az olmasına rağmen hangi koşullar altında yazıldığı bilinmiyor. Şeyh Bedreddin'i birkaç cümleyle tanımlayacak olursam bir Hanefi fakihî, sufi mürşitten el almış bir mutasavvıf, bir kazasker ve kadı ve bir devrim ya da ihtilal hareketinin önderi.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Bedreddin, Sımavna Kadısoğlu, Varidat, Kazasker, Alevi, İsyân, Börklüce, Torlak.

Abstract

Sheikh Bedreddin, with his historical identity and the philosophy he put forward, is an important figure that continues to be influential in our country and in the world today as it was in the past. He, XV. From the beginning of the century to the present day, it has played an important role on the peoples living in Anatolia and the Balkans.

Sheikh Bedreddin, as an Ottoman scholar and mystic who was tried and executed for the crime of rebellion by opposing the official ideology, and as an important figure who was declared a heretic and apostate in the eyes of most of the ulama, concerns us in terms of his effects on the Ottoman ulama and sufis in the later periods. In this respect, trying to understand Sheikh Bedreddin's position, personality, ideas, value and effects of his ideas as much as possible. it's calling. In our opinion, doing this will be possible by understanding the environment in which he was raised, his education process, and the environments he came into contact with.

Although 600 years have passed since his death, his ideas, struggles and actions are still being talked about and discussed. Books, poems, novels, stories and plays are written about him. Movies and documentaries are made. Either what Bedreddin said is still valid today, or it is not yet the stage that he and his followers longed for; this world.

It is very difficult to find a historical personality as inconsistent with what is said about Sheikh Bedreddin. The existence of different approaches about Bedreddin's personality has continued from his own period to the present day, although the information in the primary sources has remained the same, speculations about him have constantly increased.

There are some people in history that although they are very famous and talked about a lot, they are also so unknown and sometimes it is very difficult to understand these people. For me, Sheikh Bedreddin is one of such people. Although the contemporary sources written about it are few and few, it is not known under what conditions it was written. If I were to describe Sheikh Bedreddin in a few sentences a Hanafi jurist, a sufi, a kazasker and kadi, and the leader of a revolution or revolution movement.

Keywords: Sheikh Bedreddin, Sımavna, Varidat, Kazasker, Alavi, Rebellion, Börklüce, Torlak.

Giriş

Tasavvuf ve siyasi tarih açısından renkli bir simaya sahip olan Sımavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin günümüze kadar her dönemin entelektüeli tarafından devamlı merak konusu olmuştur. Büyük bir hukuk bilgini olmasının yanında büyük bir mutasavvıf, şehzade hocalığı, değerli bir devlet adamı olması ve doğruluğuna inandığı tüm bilgileri pratiğe dökme isteği, onu hak ettiği bu yüksek mevkie çıkarmıştır.

İlk tahsilini babasından alan Şeyh Bedreddin, ilme ve öğrenmeye olan hırsı ve zekâsının kuvvetliliği ile kendisini çok iyi yetiştirmiş ve henüz genç denecek yaşta tüm İslam coğrafyasında adını duyurmaya başlamıştır. Onun bu başarısı ve doluluğunda mürşidi seyyit Hüseyin Ahlatî'nin etkisi, katkısı göz ardı

edilemez boyuttadır. Bu doluluk gelecekte devrin en ünlü mutasavvıf ve bilginlerinin arasına girmeyi sağlamıştır.

Şeyh Bedreddin anne-baba ve diğer yakınlarını ihmal edecek derecede kendisini hak ve hakikate adanmış, hayatı boyunca mücadeleden vaz geçmemiştir. Şeyh Bedreddin hakkında en çok konuşulan konuların başında ihtilalciliği ve sınıfsız bir toplum düzeni ve eşitliğe dayalı bir siyasi iktidar kuracağı fikridir. Bu görüşü, daha sonraki dönemlerde hakkında kitap yazarların bir kısmı kabul ettiği gibi, bir kısım yazarlarda Şeyh Bedreddin'in iştirakçiliği, eşit bir toplum arzusunun ve kolektif üretim taraftarı olduğunu gösteren bir tutum sergilemediğini, ancak buna yakın bazı rivayetlerde bulunduğunu yazmıştır.

Şeyh Bedreddin'in varlığı, Osmanlı'ya karşı ayaklanan Börklüce ve Torlak Kemal'le Trakya'da yaşayan Hristiyan kesim ve Kızılbaş-Alevi dervişlerle birlikte oluşu siyasi iktidarı rahatsız eden bir etkinlik oluşturmuştur. Osmanlı hükümeti tarafından suçlu bulunan ve devleti karşısına almış birisinden elbette resmi ve (devletin gözetimi altında bulunan) gayri resmi tarihçiler övgüyle bahsedemezlerdi. Tarihçilerin doğru yanlış ifadelerinden ve devletin Şeyh Bedreddin olayına gayri meşru olarak bakmasından ilim ve kültür çevreleri de menfi yönde etkilenmiştir. İşte bu nedendir ki, yaşadığı çağda hayatı ve mücadelesi ile ilgili yazılan kaynakların sınırlı olması Şeyh Bedreddin'e dair sağlıklı bilgiye ulaşmamıza engel oluşturmuştur. Torunu Halil b. İsmail'in yazdığı *Menakıb-ı Şeyh Bedreddin* (1967: 9-11) adlı eserinde dedesini isyanın dışında tutması da büyük ölçüde etki altında yazıldığının göstergesidir. Bu çalışmanın amacı, Şeyh Bedreddin'i ve düşüncelerini/felsefesini, elde edilen veriler ışığında anlamak ve doğruya yakın olanı ortaya koymaktır.

Bedreddin

Bedreddin (1359- 1416), Türk tasavvuf ve fıkıh bilgini. "Şeyh Bedreddin İsyanı" diye bilinen dini ve siyasi ayaklanmanın lideridir. Bedreddin, İslam düşüncesini, yeni bir yorumuna dayanarak, toplumsallukla uzlaştırmaya çalışmış, mülkiyette ortaklığı savunmuştur.

Asıl adı Bedreddin Mahmud ya da Sınavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin olarak ta bilinir. Adından da anlaşılacağı gibi Osmanlı'nın hâkimi yani kadısı olan İsrail'in oğludur. Bu olgular Bedreddin'in ilmiye sınıfından olduğunu gösteriyor. Bedreddin o zamanlar Osmanlı toprağı olan Edirne şehrinin batısında bugünkü Yunanistan'ın içinde Dimetoka yakınlarında Sınavna Kalesi'nde 1359 doğmuştur. Hammer, *Osmanlı Tarihi* adlı eserinde (2017: 114) Kütahya civarındaki Sınavne olduğunu söylemiş olsa da bu doğru değildir. Derviş Ahmed Aşiki'nin *Aşıkpaşazade Tarihi*'nde yazdığına göre (2013: 57), Kütahya'yı Germiyanoglu Yakup Bey 1381 yılında I. Bayezid'e (Yıldırım Bayezid) Devlet Şah Hatun'un çeyizi olarak vermiştir.

Bedreddin'in Ailesi

Halil İnalıcık *Devlet-i Aliyye* (2009: 51) adlı eserinde Bedreddin'in babası İsrail'in, Orhan'ın oğlu Süleyman'a başkomutan yardımcısı olarak hizmet ettiğini Orhan'ın son döneminde Süleyman Paşa komutasında bir bölük askerle 1356 tarihinde Balkanlara, Edirne'ye geçtiğini yazar.

Bizzat torunu Halil b. İsmail'in kaleme aldığı *Menakıb-ı Şeyh Bedreddin* (1967: 12-13) adlı eseri dâhil Bedreddin'den bahseden bütün Osmanlı kaynakları, babası İsrail'in bir Osmanlı emiri, bir gazi ve aynı zamanda kadı olduğunu, I. Murad'ın henüz şehzadeliliği zamanında -muhtemelen Edirne'nin 1361'deki fethinden birkaç yıl önce- Meriç Nehri'nin hemen batısında bulunan Dimetoka'nın (Didymoteichon)

ele geçirilmesiyle birlikte, yakınlarındaki Simavna (yahut Samavna) Kalesi'ni zapt ettiğini, sonra da buraya bizzat komutan ve kadı tayin edildiğini ittifakla yazarlar.

Kadı İsrail hakkında Osmanlı kaynaklarında bulunmayan daha geniş bilgileri İbn Arabşah *Acaibu'l Makdur* (2012: 57) adlı eserinde verir. Ona göre, İsrail gençken fıkıha çok meraklı olduğu için tahsil amacıyla Semerkand'a gitmiş ve uzun yıllar orada, içlerinde ünlü *el-Hidaye* kitabının yazarı el-Merginani'nin torunlarından Semerkand Kadısı Hacı Abdülmelik'in de bulunduğu önde gelen fukahadan ders almıştır. Daha sonra fıkıhta uzmanlaşmış olarak memleketine dönmüştür. Halil b. İsmail, Dimetoka'nın akıncı reislerinden Hacı İlbeği tarafından fethedildiğini söylediğine göre, şeyhin babasının onun maiyetindeki emirlerden biri olduğu tahmin olunabilir.

Annesinin ise, babası tarafından zapt edilen Simavna Kalesi'nin Bizanslı komutanının kızı olduğu, İsrail'in, Melek adını alarak Müslüman olan bu genç kızla evlendiği rivayet edilir. İşte Bedreddin Mahmud bu evlilikten 760/1359 yılında Simavna Kalesi'nde dünyaya gelmiştir (Yaltkaya, 1994: 55).

Bedreddin'in Soyu

Bazı Osmanlı kaynaklarında Şeyh Bedreddin'in babası İsrail'in, aslında Anadolu Selçuklu hükümdarı (III.) Alaeddin Keykubad'ın (1293-1307) neslinden geldiği kayıtlıdır. Şeyh Bedreddin'le ilgili diğer konularda olduğu gibi, bu konuda da Osmanlı kaynaklarının asıl temeli, hiç şüphesiz Halil b. İsmail'in *Menakıbnâme*'sidir. Nitekim bu husustaki tafsilatı *Menakıbnâme*'de buluyoruz. *Menakıbnâme*'ye göre Şeyhin babası Kadı İsrail ve dedesi Abdülaziz'dir. Abdülaziz'in Selçuk neslinden geldiğini, Konya'da doğduğunu, Sultan Alaeddin'e vezirlik ettiğini, amcası ikinci Gıyaseddin Mesud'un tekrar padişah olması üzerine Selçukilerin yanından ayrıldığını bilgisini veriyor. Bu konuyla ilgili *Lügat-ı Tarihiye ve Coğrafıye*'nin ikinci cildinden alıntı yapan Bezmi Nusret Kaygusuz (2019: 65), şu bilgileri aktarmaktadır:

“Abdülaziz, savaştan çok hoşlanırdı. Hangi muharebeye girse, mutlaka düşmanı yenerdi. Abdülmümin ve Fazıl Bey adındaki iki kardeşi ve başına ak sarık sardığı için Tülbentli İlyas dedikleri kız kardeşinin oğlu, kız kardeşinin kızının oğlu Hacı İlbeyli ve Gazi Ege ve bunların babası Haşim ve kendi oğlu İsrail olmak üzere yedi arkadaşı ile beraber Süleyman Paşa'nın maiyetine Rumeli'ye geçtiler. Az zaman içinde çok yerler alındı. Fakat Süleyman Paşa atından düşerek öldü. Ve Bolayır'a gömüldü. Murad Hüdavendigâr Malkara'da bunlarla buluştu. Hacı İlbeyli Burgaz'ı, Abdülaziz ile Abdülmümin, Dimetoka taraflarını almakla görevlendirildi. Gaziler Kayası denilen yerde Abdülaziz pusuya düştü ve orada şehit oldu. Bu felaketi haber alan Hacı İlbeyli, Abdülmümin ile İsrail'e yetişti. Beraberce Dimetoka'yı zapt eylediler. Gazi İsrail, üç yüz kişilik bir kuvvetle diğer bir şehre hücum etti. Bu kalenin Hristiyan halkı kaçarken derebeyi yakalandı. İsrail ganimetlerin hepsini gazilere dağıttı. Yalnız kale beyinin kızını kendine alıkoydu.”

Bezmi Nusret Kaygusuz *Şeyh Bedreddin Simaveni* (1957: 4-5), adlı eserinde Şeyh Bedreddin'in açık şeceresini vermeye çalışmıştır. Ona göre; “Şeyh Bedreddin, Selçuk Sultanı Alaeddin'in kardeşi oğlu, dedeleri Selçuk vezirleridir.” Hoca Sadeddin'in *Tacü't-Tevarih* (1975: 13-15) adlı eserine göre; “Şeyh'in büyük dedesi Sultan Alaeddin'in yakın akrabası ve vezirlerindedir.” Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kıssası Enbiya*'sında (2016: 21), “Şeyh, Alaeddin'nin amcası oğludur.” Taşköprülüzade, *eş-Şakayıkü'n Numuniye*'de (1853: 21-22) “Bedreddin Sultan Alaeddin'in öz yeğenidir.”

Şerafeddin Yaltkaya, *Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedredin* (1994: 52) adlı eserinde, Taşköprülüzade, “Şakaik-ı Nu'maniye'de, Şeyh Bedreddin'in pederi Kadı İsrail'in Sultan Alâeddin Selçuki'nin karındaşı

oğlu olduğunu söylüyorsa da, bu babda yegâne muracaatgâh olan *Tezkere-i Aksarayi*'de mezkur sultanın karındaşı oğlu olmak üzere bu namda bir kimse görülmediği gibi *et-Tabakatü's Seniyye fi Teracimi'l Hanifiye* ve *Tarihi Cenani*'de yalnız Şeyhin ecdadından birinin Selçukilere vuzeratta bulunmuş olduğu söylendiği mukayyed olmasına nazaran Kadı İsrail'in Selçuk hanedanına mensup olmadığı muhakkak addedilebilir" diye yazmaktadır.

Ahmet Yaşar Ocak ise, *Mülhidler-Zındıklar* (2013: 170) adlı eserinde bu durumu şaibeli bularak şunlara değiniyor:

"Çok muhtemel olarak dedesinin Osmanlı saltanatına karşı giriştii ayaklanma hareketine kamuoyunda geçerli bir meşruiyet temeli oluşturmak amacıyla uydurulmuş olup, Halil b. İsmail'in iftiharla naklettiği inanılması güç bu rivayet, görüldüğü gibi Şeyh Bedreddin'i bir şehzade yapıyor. Söylendiği gibi Osmanlı kaynaklarında da yer alan bu rivayetin şimdilik tek çıkış yeri, Halil b. İsmail'in *Menakıbnâme*'si gibi görünüyor. Bu yüzden başka bir kaynakta teyit edilmedikçe bu rivayetin tarihsel olarak geçerliliğini ileri sürmek mümkün değildir. Zaten Bezmi Nusret Kaygusuz dışında Şerefeddin Yaltkaya'dan itibaren hemen bütün modern araştırmacıların bu kanaati paylaştıkları görülür. Bununla beraber, Halil b. İsmail'in bu iddiasında doğru olan bir şey var ki, o da Şeyh Bedreddin'in baba tarafından özellikle fıkıh ağırlıklı eğitim geleneğini sürdüren bir ailenin mensubu olmasıdır. Hem dedesi Abdülaziz hem babası İsrail fıkıhla meşgul olmuşlardır. İşte genç Bedreddin Mahmud'un tahsil hayatında Fıkıh'a yönelmesi ve bu konuda uzmanlaşmayı tercih etmesinin arkasında, herhalde bu aile geleneğinin önemli rolü bulunmalıdır."

Bedreddin'in Çocukluğu ve Eğitimi

Bedreddin'in çocukluğu Simavna'da geçmiş, İlk bilgileri, kadı olan babasından ve Mevlâna Şahidi Nebadi Ulum ve Mevlâna Yusuf'tan almıştır (Ocak, 2013: 172). Ocak, Bedreddin'i yazan diğer kaynakların pek ele almadığı konulara değinerek:

"Aile içindeki bu eğitim acaba yalnız babayla mı sınırlı kalmıştır? Annesinin bu konudaki payı veya rolü ne olmuştur? Acaba Bedreddin Mahmud annesinden neler öğrenmiştir? Annesi ona Hristiyanlıktan, eski inançlarından bahsediyor, hatta kendi ana dilini, yani Grekçeyi öğretiyor muydu? Bu çok mümkündür. Çocuk Bedreddin herhalde annesi aracılığıyla Hıristiyanlığa dair bilgileri de muntazaman aldığı gibi, en azından bu dine ve mensuplarına sempatiyle bakma alışkanlığını annesi sayesinde kazanmış olmalıdır. Bu arada ondan Grekçeyi de öğrendiğini tahmin etmek zor değildir. Zaten Bedreddin'in Mısır dönüşü Sakız Adası'na giderek oradaki Stylarion Manastırı'ndaki rahiplerle teması sırasındaki konuşmalarının tercümansız, doğrudan olduğu hatırlanırsa, Grekçe bildiği rahatlıkla söylenebilir. Herhalde böylece, ailesi içinde Müslümanlığa ve Hıristiyanlığa ait ilk bilgilerle donanmış olduğu halde dışarıdaki tahsil hayatına atılıyordu."

Taşköprülüzade, *eş-Şakayık-i Numuniye* (1853: 22-23), adlı eserinde; Mevlana Yusuf'un ölümü üzerine henüz yirmi yaşlarındayken, daha yüksek bir tahsil yapabilmek için, babasının amcasının oğlu Müeyyedüddin (Müeyyed b. Abdilmü'min) ve sonradan Kadızade-i Rumi diye meşhur olacak olan riyaziyeci Musa ile önce Bursa'ya gitmiş, burada bir süre okuduktan sonra Konya'ya geçerek muhtemelen meşhur Fazlullah-ı Hurufi'nin –*Menakıbnâme*'sine göre Sa'deddin-i Teftazani'nin talebesinden Mevlana Feyzullah'ın yanında bir sene kadar ilm-i nücum (astronomi) hadis, kelim, tefsir gibi İslam bilimlerinin dışında sarf-nahiv ve belagat eğitimi de almış, ana dilinden başka o günlerin din ve bilim dili olan Farsça ile Arapçayı öğrenmiştir. Eğer Sa'deddin-i Teftazani'nin aynı zamanda Fazlullah-ı Hurufi'nin de talebesinden olduğu doğruysa, bu, Şeyh Bedreddin'in Hurufilikle ilk

muhtemel teması demek olduğundan, bizim için çok önemlidir. Böylece Konya'da, eğitimlerini sürdürürken, hocalarının vefatı üzerine iki amca çocuğu tahsillerine devam etmek üzere, Mısır'a, gitmeye karar vermişlerdir.

Bedreddin Mısır'da

Mısır'da şöhretli din bilginlerinin yaşadığı bilinmektedir. Bedreddin 1381 yılında Şam'a, Şam'da veba salgını olduğu için fazla kalmadan Mısır'ın Kahire şehrine geçer. O dönem İslam dünyasının en önde gelen ilim merkezidir Kahire. 1383 yılında Seyyid Şerif Curcani ile birlikte, müderris Mübarekşah Mantiki'nin mantık, felsefe ve ilahiyat derslerine devam etmiştir. Bu arada Mübarekşah ile birlikte Hacca giderek dört ay kadar, Şeyh Zili ve onun bilginlerinden dersler almıştır. Bu, onun bilimsel ehliyetinin ne derecelere yükseldiği ve ne ölçüde takdir edildiğinin önemli bir göstergesi sayılmalıdır. Öyle anlaşılıyor ki, Bedreddin Kahire'ye ayak bastığından itibaren geçen yıllar içinde, fıkıh başta olmak üzere, muhtelif İslami bilimlerde epeyce yüksek bir aşama elde etmiştir. Sonra yeniden Kahire'ye dönerek, ünlü bilgin Seyyid Şerif Curcani, Hekim Hacı Paşa ve Ozan Ahmedî ile birlikte Şeyh Ekmeleddin Babartî'nin medresesinde onun derslerini izlemiştir Halil b. İsmail, *Mebakıb-ı Şeyh Bedreddin* (1967: 43).

İşte, Bedreddin'in Kahire'deki bu tahsil hayatının tam ortasında önemli bir olay gerçekleşir. Bu, onun köken itibarıyla kendi gibi Anadolu'lu olan Şeyh Seyyit Hüseyin Ahlatî ile karşılaşmasıdır. Kanaatimizce Bedreddin'in bundan sonraki hayatını, düşüncelerini, özellikle İslami anlayış ve yorumunu köklü bir şekilde etkileyecek ve akılcılığa yönlendirecek olan bu karşılaşma, onun bütün hayatını da değiştirmeye yetmiş olmalıdır. Halil b. İsmail, *Mebakıb-ı Şeyh Bedreddin* (1967: 43-44) adlı eserinde; Bedreddin, Sultan Berkuk'un sarayında karşılaştığı ve çok etkilendiği bu zata intisab ederek derslerine devamla başlamış, giderek hoca ile öğrencisi arasında bir yakınlaşma olmuştur. Ahmet Yaşar Ocak'a (2013: 174) göre; Bedreddin ile Şeyh Hüseyin Ahlatî'nin yakınlaşması bu kadarla da kalmamış, kendilerine dostluk gösteren Sultan Berkuk, sarayındaki iki kız kardeş cariye ile evlendirmek (1390) suretiyle onları bacanak yapmıştır. Meryem'i (Maria) Şeyh Ahlatî, Câzibe'yi ise Bedreddin almıştır ki, Bedreddin'in İsmail adlı oğlu bu eşinden doğacaktır. Sultan Berkuk'un beğenisini kazanan Bedreddin, Berkuk'un oğlu Ferec'e bir süre ders vermiş, hocalık yapmıştır.

Bedreddin, aşağıda görüleceği üzere Şeyh Hüseyin Ahlatî vasıtasıyla tasavvufa yönelmekle beraber, ondan öğrendiği yalnız bu olmamış, belki daha önemlisi felsefe de öğrenmiştir. Herhalde Şeyhin şevkiyle eski İslam filozoflarını ve eserlerini de tanımış olmalıdır. Bu itibarla bu zatın Bedreddin'in hocaları içinde onu en çok etkileyeni olduğunu kabul edebiliriz. Muhakkak ki bu etkilenmede, Bedreddin'in de felsefeye yatkın, akılcı zihniyetinin rolü vardı. Hoca ile talebesi arasında mizaç benzerliğinin de kuvvetlendirdiği bu yakınlık, hoca ölünceye kadar sürecektir (Ocak, 20123: 174).

Seyyit Hüseyin Ahlatî Mısır'a çok kalabalık bir toplulukla 1360'ta gelmiştir. Kahire'de bir hanıgahı (tekkesi) ve birçok müridi vardır. Mahmut Birifkani, *Birifkan Seyyidler* adlı eserinde, (2016: 21-47) Hüseyin Ahlatî ve soyunu Sühreverdîyye Tarikatı'nın Ahlat'taki temsilcileri olarak bildirirse de, Ahlatî'nin Kalenderi, ya da Torlak dervişlerinden olduğu tahmin edilmektedir (Ocak, 2013: 180-181). Ahlatî, sadece tasavvuf alanında değil tıp alanında da kendisini kabul ettirmiştir. Hüseyin Ahlatî ile Bedreddin'in yakınlaşması, Bedreddin'i tasavvufa yöneltir. Bedreddin için kırılma noktasıdır bu durum. Çile günleri başlamıştır Bedreddin'in. Evinde bir odaya kapatır kendini, inzivaya çekilir. O artık cezbeye kapılmış miskin bir dervıştır. Hüseyin Ahlatî'den aldığı tasavvuf eğitiminin etkisiyle derin uykusundan uyanan Bedreddin, üstündeki ağır ipekli urbarları (elbise) yoksullara dağıtır. O güne kadar yazdıklarının birçoğunu Nil nehrine atar. Keçi kılından diktirdiği kaba çulları giyip o kıyafetle dolaşır;

Kahire sokaklarını. O bir fantezinin peşinde değildir. Halk yığınları (Sevad-ı Azam) nasıl yaşıyor, neler çekiyor bunu bizzat nefsinde denemek istemektedir. Davasını yürüteceği topluluğun için de olmak, onlarla beraber, onlar gibi yaşamaktır. Bu arada yemeden içmeden kesilir, günlerini vecit ve istiğrak içinde geçirmeye başlar. Kendini o derece kaptırır ki, sonunda bir deri kemik kalmıştır. Eşi Cazibe ve baldızı Marya ona karşı büyük dikkat gösterirler, ne var ki bütün gayretlere rağmen, eski sağlığına kavuşturamazlar. Bunun üzerine müşşidi Hüseyin Ahlati tarafından kendisine uzun bir seyahat tavsiye edilir. Gezi Bağdat, Mardin yoluyla kuzeye doğru yapılacak, Tebriz, Erdebil ve öteki İran merkezleri dolaşıldıktan sonra, Ahlat'a kadar uzayacaktır. Halil b. İsmail, *Mebakıb-ı Şeyh Bedreddin* (1967: 58-61)

Bedreddin Tebriz'de Ulemalar Toplantısında

Şeyh Hüseyin Ahlâtî, öğrencisinden bir ara özellikle Tebriz'e gitmesini istemiş, Bedreddin de bu isteğe uyarak oraya gitmiştir. Bu bizce üstünde hassasiyetle durulması gereken bir olaydır (Taşköprülüzade, 1853: 23). Diğer kaynakların herhangi bir açıklamada bulunmadan, tafsilat vermeden sadece zikredip geçtikleri bu olayı, kanaatimizce Bedreddin'in bilimsel ve düşünce formasyonunun (biçimlenme) oluşmasında büyük katkısı bulunan bu Tebriz ikameti konusunda Halil b. İsmail, *Mebakıb-ı Şeyh Bedreddin* (1967: 58-61)'de tafsilat vardır. Modern araştırmalarda Bedreddin'in Tebriz'deki ikameti şimdiye kadar pek fazla üzerinde durulmayan bir konudur. Hâlbuki bu ikamet, benliğinde çok önemli değişimlerin başlamasına yol açtığını tahmin etmek mümkündür. Bizce Bedreddin, Tebriz'de yalnızca bilim çevreleriyle temasla yetinmemişti ve bu şehre gönderilişinin asıl sebebi de bu değildi. Her ne kadar rivayete göre Tebriz'de şöhreti Timur'un kulağına kadar gitmiş ve huzurunda yapılan bir bilimsel tartışmada diğer ulemanın halledemediği zor bir meseleyi çözmede gösterdiği başarı üzerine orada alıkonulmak istenmişse de kabul etmemişti. Böyle bir olayın sırf Bedreddin'in kişiliğini yüceltmek için uydurulup uydurulmadığı bir yana, böyle bir olay olmuş olsa bile, Bedreddin'in Tebriz'de kaldığı süre içinde temaslarının yalnızca devlet kademesi ile sınırlı kaldığını düşünmek kanaatimizce yanlış olur (Ocak, 2013: 175).

Ocak'ın (2013: 175-176) bildirdiğine göre, onun Tebriz'deki ikametinin gerçek sebebi, Hurufi çevreleri ile temasa geçmektir. Bu konuya aşağıda daha geniş olarak değinilecek olmakla beraber şu kadarı söylenebilir ki, Bedreddin'in Şeyh Hüseyin Ahlâtî ile açılan düşünce dünyası, Hurufiliğin bu ana merkezinde bu çevrelerle temasını sağlamış ve geniş ölçüde etkilenmesine, tasavvuf telakkilerinin bu doğrultuda gelişmesine, hatta kökleşmesine yol açmış olmalıdır. Zaten Şeyh Hüseyin Ahlâtî'nin onu mesela Bağdat'a, Dimaşk'a (Şam) veya başka bir yere değil de özellikle Tebriz'e yollamasının sebebi de bizce bu olmalıdır. Bedreddin, önce Şeyhinin irşadlarıyla fikhın gösterdiğinden tamamen farklı bir açıdan, felsefi, akılcı bir gözle bakmayı öğrendiği İslam'ın inanç esaslarını, yeni tanımaya başladığı "vahdet-i vücûd" telâkkisini, Tebriz'deki Hallâc-ı Mansûr geleneğine bağlı Hurûfî çevresinde panteist (vahdet-i mevcûd'çu) bir doğrultuda iyice pekiştirme imkânını bulmuştur

Bedreddin, Tebriz'e varınca Timur'un tertipledeği ulamalar toplantısına katılır (1403). (Yaltkaya, 1994: 69). Bu toplantılarda büyük başarı sağlayan Bedreddin, sarayında kalması için Timur'un yaptığı bütün teklifleri reddeder; Tebriz'den ayrılarak Erdebil'e gelir Erdebil Tekkesi'nde postnişin Şeyh Hoca Ali ile görüşür (Efendiyev, 2018: 67). Muhtemel bu görüşmede, Mısır dönüşü Konya'da ziyaret edeceği Hamidüddin Aksaray-i (Somuncu Baba) ve Hacı Bayram Veli hakkında bilgi edinmiştir. Erdebil'den sonra Ahlat'a geçer. Bacanağı ve müşşidi Hüseyin Ahlâtî'nin doğduğu kasaba olan Ahlat şehri, Van Gölü'nün batı kıyılarında, büyük ve eski bir medeniyet merkezi olarak bilinir. Burada bir süre kalır. Sonra Bitlis, Diyarbakır, Malatya, Maraş, Halep, Şam yoluyla Kahire'ye döner (1404).

Bedreddin Tekke Şeyhi

Hüseyin Ahlâti, Bedreddin'in seyahatten dönmesi üzerine müritlerini tekkesinde toplar. Hepsinin huzurunda Bedreddin'in halifesi olduğunu ve ölümünden sonra da Şeyhlik makamına geçmesi için Bedreddin'e vasiyette bulunur. Halil b. İsmail, *Mebakıb-ı Şeyh Bedreddin* (1967: 62). Böylece yalnız bir âlim olarak değil, bir Şeyh olarak da Bedreddin'in kariyeri resmen başlamıştır. Bedreddin artık kırk beş yaşını devirmiştir, mürşidi Ahlâti ise seksen üç yaşındadır.

Eğer Bedreddin, Timur'un hizmetinde kalmayı reddetmemiş olsaydı, herhalde bürokratik kariyeri Tebriz'de başlamış olacaktı. Ancak o, Hurûfî çevrelerle temas sonucu çok güçlü bir şekilde etkisi altında kaldığı mistik duygularla şeyhinin yanına dönmeyi tercih etmiştir.

Şu kısa bilgiler gösteriyor ki, Şeyh Bedreddin aile içinde başlayan ve Edirne, Bursa, Konya, Kahire, Mekke, Tebriz, sonra yine Kahire olmak üzere dönemin önemli bilim ve kültür merkezlerinde sürdürüp noktaladığı uzun bir tahsil hayatı içinde, zamanının geçerli eğitimini en üst noktaya kadar almış hem fıkıh hem tasavvuf hem de belli ölçüde felsefe formasyonu edinmiş çok cepheli bir insandır. Kanaatimizce bu tahsil süreci Şeyh Bedreddin'i hep aynı noktada bırakmak yerine, sürekli yeni şeyler öğrenen, bütün hayatı boyunca okuduklarını, öğrendiklerini sorgulayan, rasyonel bir kafa yapısına da sahip kılmıştır. Bu bilim, mistisizm ve felsefe eğitiminin oluşturduğu üçlü formasyonun sonucunda ortaya, edindiği fıkıh ve tasavvuf formasyonuna galip gelen, daha çok akılcı bir kafa yapısının hâkim olduğu, felsefe tarafı ağır basan bir Şeyh Bedreddin çıkmıştır (Ocak, 2013: 176).

I. Bayezid'in Anadolu Türkmen Beyliklerini İlhak Planı.

Orhan Gazi (Bey) 1362 yılında öldükten sonra yerine oğlu I. Murad geçti. Murad Hüdavendigâr olarak da bilinen I. Murad, Osmanlı topraklarını Balkanlar yönünde genişletmeyi sürdürdü. İlk olarak Edirne yakınlarında yapılan Sazlıdere Savaşı ile Türk ilerleyişini durdurmak isteyen bir Bizans-Bulgar ordusunu yenilgiye uğrattı ve zaferin ardından Edirne'yi ele geçirdi. Kısa bir süre sonra, Edirne'yi geri almak isteyen Macar, Sırp, Bulgar, Eflâk ve Bosna birleşik ordusu ile Edirne yakınlarında karşılaştı. Yapılan Sırp sındığı Savaşı'nda karşı tarafı yenilgiye uğrattı. Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ı ele geçirmeyi başardı. Güçlü hazineye sahip olan I. Murad, Hamitoğulları Beyliği'nden para karşılığı Akşehir, Yalvaç, Beyşehir, Seydişehir, Karaağaç, Eğirdir ve Isparta'yı; Germiyanogulları Beyliği'nden çeyiz yoluyla Kütahya, Simav, Tavşanlı ve Emet'i aldı. Balkan ve Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın Avrupa yönündeki ilerlemesini durdurma çabaları I. Kosova Muharebesi ile devam etti. Osmanlı, savaşın kazananı oldu (1389). Fakat I. Murad savaşın sonuna doğru bir Sırp tarafından öldürüldü (Lamartine, 2015: 120-160).

I. Murad öldüğünde savaş yer yer devam ediyordu. I. Murad'ın oğullarından Yakup Türkmen beylerine dayanıyordu. Rum bir anadan doğma I. Bayezid (Yıldırım Bayezid) ise yani Hristiyan ve dönme öğelerin adayıydı. I. Bayezid tarafını tutan Paşalar, babasının ölümünden haberi olmayan Yakup'u baban seni çağırıyor diye karargâha getirip boğdurdular. I. Bayezid'i hükümdar ilan ettiler. Belki de Fatih ile başladığı söylenen "devletin bekası" olayının başlangıcı bu olaydır. Anadolu'da bir kısım Türkmen beylikler Yakup'un öldürülmesine tepki göstererek ayaklandı, bağımsızlıklarını ilan ettiler. I. Bayezid, ilk olarak yeniden ayaklanan Anadolu beyliklerini Dönme-Devşirmeleri yanına alarak bir yıl içinde ezdi ve devletinin topraklarına kattı (Ateş, 1982: 169-172).

Anadolu'daki birliği sağladıktan sonra 1391 yılında Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i kuşatma altına aldı. 1396'da Niğbolu Muharebesi'nde Macar kralı Sigismund yönetiminde, Batı Avrupa'dan şövalyelerin oluşturduğu Haçlı ordusunu mağlup etti. Ertesi sene 1397

yılının sonbaharında Karamanlılara karşı kazanılan Akçay Muharebesi sonucunda, Konya, Niğde, Aksaray, Karaman ve Develi Osmanlı Devleti'nin eline geçti. (Solakzade, 1989: 78). 1398'de ise Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'in öldürülmesiyle Sivas, Tokat, Kayseri ve Amasya Osmanlı egemenliğine girdi (İnalçık, 2017: 68).

1399'da Memlûk sultanı Berkük'un ölmesiyle birlikte, yerine çocuk yaştaki Ferec'in tahta geçmesinden yararlanan I. Bayezid, Malatya'yı Memlûklerden aldı. Dulkadiroğulları Beyliği'nin elinde bulunan Kâhta, Divriği, Besni ve Darende kaleleri de Osmanlıların eline geçti (Neşri, 1949: 319-321). Bu zapt etmelerden sonra Osmanlı Devleti'nin sınırları böylece Fırat boylarına dayandı. I. Bayezid daha sonra yenilgiye uğrayan yerel hanedanları tasfiyeye yönelerek, sıkı bir merkezi yapı kurmaya girişti. Bu amaçla Balkanlar'ın Hristiyan prensliklerine ve aristokrasisine yaslanması ise, Türk beylerinin ve İslâm ulemasının kendisine duyduğu tepkiyi artırıcı bir rol oynadı. İsmail Hami Danişmend (1971: 20-21), bu konuya şöyle özetler:

“Osmanlı Devleti'nin kurucu ögesi Türk-Türkmen'dir. Kuruluş dönemi boyunca da bu öge devlet yönetiminde egemen olmuş, devletin kurulmasına, oluşmasına, yayılmasına ve yönetilmesine etken olarak katılmışlardır. Devşirme sisteminin oluşturulmasıyla birlikte; yani asker olarak Yeniçeri ocağının kurulması ve yönetici yetiştiren Enderun'un eğitime geçmesiyle Osmanlı Devleti'nin seçeneği değişmiştir. Devlet kurucu ve temel öge olan Türkmenlerin karşısına Hristiyan ve Avrupa kökenli Devşirmeleri seçenek (alternatif) olarak çıkarmıştır.”

Timur'un Asya'da Ortaya Çıkışı

Aynı dönemde Mâverâünnehir'de Timur'un başında olduğu başka bir Türk-Moğol devleti de bulunduğu bölgede topraklarını genişletmektedir. 1370 yılında devletin başına geçen Timur ilk olarak civar yerlerde dağınık haldeki Türk ve Moğol boylarını birleştirdi. 1378 yılında İran'ı ele geçirdi. Daha sonra Azerbaycan'ı aldı (Uzunçarşılı, 1998: 301-302). 1391'de Kunduzca Muharebesi'nde Toktamış Han yönetimindeki Altın Orda Devleti'ni mağlup etti. 1395'teki Terek Irmağı Muharebesi'nde bir kez daha Altın Orda ordusunu yenilgiye uğratarak onların Rusya üzerindeki hâkimiyetine son verdi. Timur, daha sonra doğuya yöneldi ve 1399 yılında Hindistan seferi sonunda Kuzey Hindistan'ın tamamını ele geçirdi. Bu seferin ardından tekrar batıya yönelerek Bağdat için savaştı. Yenilgiye uğrayan Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf tabi olduğu Celâyir Sultanı Ahmed Celâyir ile birlikte Anadolu'ya geçerek I. Bayezid'e sığındı (Aka, 1999: 231). Mısır'daki Memlûk Devleti ise Timur'un baskıları sonucu ismen Timur'a tabi olduklarını bildirdiler. İran'ı hâkimiyeti altına alan Timur, Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve İlhanlıların varisi olarak Anadolu'da kendi hâkimiyetini sağlamak amacındaydı (Emecen, 2016: 271). Anadolu'da topraklarından edilen Türkmen beyleri Timur'dan bu Türkmen ögeden kopan Osmanlı padişahı I. Bayezid'e karşı yardım istediler.

Timur'un Anadolu Türkmen Beylerini Koruma Güdüsü

Çin'e sefer düzenlemek isteyen ve batısında güçlü bir devlet barındırmak istemeyen Timur, daha önceleri savaşarak yenilgiye uğrattığı Karakoyunlu ile Celâyirli hükümdarlarının I. Bayezid'e sığınmasını ve istediği şartların kabul edilmemesini ileri sürerek Osmanlı'ya savaş açtı. İki ordu, Ankara'nın Çubuk Ovası'nda karşılaştı. 1402'de yapılan Ankara Savaşı'nda, kendisine bağlı Türk beylerinin Timur'un tarafına geçmesinin de etkisi ile de Osmanlı ordusu yenilgiye uğradı; I. Bayezid oğullarından Mustafa ve Musa ile birlikte Timur'a esir düştü (Öztuna, 1946: 46). I. Bayezid esaret altındayken, 1403'te Akşehir'de öldü.

Osmanlı'da Fetret Devri

Fetret Devri, Bunalım Devri veya Fasıla-i Saltanat, Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'in hayattaki beş oğlundan dördü arasındaki taht kavgaları nedeniyle 1402'den 1413'e kadar süren kargaşa dönemidir. Bu süreç I. Bayezid'in 1402'deki Ankara Savaşı'nda, Timur İmparatorluğu'nun kurucusu Timur'a yenilip esir düşmesi sonucu ortaya çıktı. Fetret Devri'nde birbirleriyle taht mücadelesine giren I. Bayezid'in oğulları Emir Süleyman (d.1377-ö.1411), İsa Çelebi (d.1378-ö.1407), Musa Çelebi (d.1388-ö.1413) ve Çelebi Mehmed (d.1389-ö.1421)'dir. Dağılan Osmanlı birliği, 1413 yılında, Çelebi Mehmet (I. Mehmed) tarafından yeniden sağlandı. Bu gelişmeye bağlı olarak Çelebi Mehmet için "devletin ikinci kurucusu" tabiri kullanılmaktadır (Sakaoğlu, 1999: 65).

Şeyh Bedreddin'in Mısır'dan Anadolu'ya Dönüşü

Şeyh Bedreddin on sekiz bin âlemin aşikâr olduğu yoğun çile dönemini geride bırakmış rüştünü her açıdan; (ilmen, dinen, mantıken, zihnen) ispatlamıştı. Hüseyin Ahlâti makamını hak edene teslim etmişti; sadece. Şeyhi ve bacanağı Hüseyin Ahlâti bir süre hasta yattıktan sonra öldü (1405). Şeyhi ölünce Bedreddin onun yerine geçti. Ancak Şeyh Bedreddin'in bu makamda fazla kalmadığı görülüyor. Rivayete göre kendisini kıskanan diğer halifelerin verdikleri rahatsızlığa, çıkarttıkları geçimsizliğe ancak bir yıl dayanabilmiştir. Şeyh Bedreddin, kendini her konuda yetkin saymaktadır. Artık Mısır'da kalmanın bir tadı, manası kalmamıştır. Kararını vermiştir, bu birikimlerini hayata geçireceği yer Anadolu'dur. Şeyh Bedreddin, eşi Cazibe Hatun, oğlu İsmail'i alarak Edirne'ye doğru yola çıkar. Halil b. İsmail, *Mebakıb-ı Şeyh Bedreddin* (1967: 62).

Kahire'den ayrılış tarihinin 1406 yılı olduğu tahmin ediliyor. Şeyh Bedreddin ve beraberindekiler, Kudüs, Şam, Halep, Adana yolunu izleyerek Konya'ya gelirler. Şeyh Bedreddin, Aksaray'da bulunan (o tarihte Aksaray Konya'ya bağlı) Şeyh Hamidüddin (Somuncu Baba) ve Hacı Bayram Veli'yi ziyaret eder (Yıldırım, 2019: 92).

Karamanoğlu Mehmet Bey, Bedrettin'in Konya'ya gelişini iyi karşılamaz. Ancak onu sarayına davet ederek haddini bildirmekten de geri durmaz. Konya uleması Şeyhi imtihana hazırlanmışlardır. İlk münasebetsiz istek bizzat Mehmet Bey'den gelir. "Seni çok methediyorlar. Diyorlar ki, dünyaya yeni bir düzen getirecekmişsin, öyle mi?" –Bedreddin: Bütün gayretlerimiz, çalışmalarımız o yoldadır. "Dünyaya yeni bir düzen getirmek için peygamber, ya da evliya olmak gerek. Hz. Muhammed son peygamber olduğuna göre senin evliya olman gerekir ki, bize bir keramet gösteresin" –Bedreddin: Dünya kerametlerle doludur. -Benden ne gibi bir keramet bekliyorsun? "Ululuğunu ispatlayacak bir keramet". Bu defa soru sırası Bedreddin'e gelmiştir. Bedreddin sorar: -Ekinler, yemişler nereden ortaya çıkar? Topraktan! Dereler, pınarlar nerden kaynar, gene topraktan. O halde Hak yolunda toprak olanlar, kendileri bizzat keramettir. Bundan gayri benden ne gibi bir keramet istersin? Der. Ulemayı kesin bir yenilgiye uğratar. Karamanoğlu Mehmed Bey Bedreddin'e intisab eder müridi olur (Yıldırım, 2019: 92). Şeyh Bedreddin Karaman ülkesinde bulunduğu sırada daha sonra kazaskeri olacak Musa Çelebi ile Karamanoğlu Mehmed Bey'in sarayında karşılaşmıştır. Musa Çelebi babası I. Bayezid'in cenazesini Bursa'ya götürdüğünde Kardeşi İsa Çelebi kente girmesine izin vermez. Mehmet Çelebi, İsa Çelebi ile savaştadır. O da kaçıp Karaman ülkesine sığınır.

Bir süre sonra Konya'dan ayrılan kabile, Aydın yolunu izleyerek Birgi'ye oradan Tire yolunu tutar. Tire yakınlarında Börklüce Mustafa ile tanışır ve Börklüce Bedreddin'in müridi olur. Buradan Aydınoğlu başşehri Tire'ye geçerler. Tire'de coşkuyla karşılanan kabile daha sonra da Tire üzerinden Hristiyan

nüfuslu Ceneviz hâkimiyetindeki Sakız Adası'na geçer. Şeyh Bedreddin oradaki papazlarla görüşür, onları oldukça etkiler (Yıldırım, 2019: 92-93).

Tire Şer'îye sicillerini inceleyen Tarihçi A. Münis Armağan (2004: 71) Tire'den Darağacına Şeyh Bedreddin adlı eserinde şu bilgileri verir: "Börklüce, Türkmenlere köy tahsis etmiş Selçuklu Emir ailesinden olup aynı zamanda tasavvuf kültürü alan bir 'Dede'dir. Kızılörklü köyünün kurucusu olan bu 'Dede' kaynaklarda Börklüce Mustafa olarak nitelendirilmektedir. Bedreddin'in babası İsrail, Gaziyan birlikleriyle beraber, Aydınoğullarıyla Tire Eğridere köyüne yerleşmiştir. Büyük bir olasılıkla onlar Selçuklu üst yönetim ailesinin devamıdır. Eğridere köyü ile Börklüce Mustafa'nın Kızılörklü köyü birbirine yakın köylerdir. Bu nedenle Tire'de bir araya gelmeleri rastlantı değildir. Bedreddin'in ailesi Osmanlı döneminde Trakya'ya geçildiğinde Edirne'ye yerleşmiştir."

Dukas, *İstanbul'un Hethi* (2013: 135) adlı kitabında, Börklüce için Tasavvufi ve Kuran'ı çok iyi bilen oldukça birikimli biridir diye yazar. Börkücüye ait "*Tasvirü'l-Kulüb*" adlı bir eserden bahseder.

Kemal Derin'de *Şeyh Bedreddin* adlı (2020: 31) eserinde Halil b. İsmail'in *Menakıbnâme'sine* dayanarak verdiği bilgide, Bedreddin'in halk arasında "Dede Sultan" olarak tanınan Börklüce Mustafa ile Tire'de karşılaştığını ve Börklüce'nin yaşadığı Nizar köyüne birlikte gittiklerini yazar. Nizar ve Alamut ismine İzmir ve Aydın'a bağlı bazı yerleşim yerlerinde rastlanılmaktadır. Örneğin Nazilli'ye bağlı Alamut köyü vardır. Bu isimler bize Fatımi Devleti (909-1171) ve Hasan Sabbah'ın Alamut'ta (1090-1256) kurduğu Nizari İsmaili devletini çağrıştırmaktadır. Kemal Derin'in yazdığına göre; Nizar köyü, Bedreddin'in torunu Hafız Halil'in doğduğu köydür. Bedreddin'in oğlu, Halil'in babası İsmail'in mezarı da buradadır.

Şeyh Bedreddin, Sakız Adası'ndan sonra yönünü Batı Anadolu'ya Germiyan ülkesine çevirmiştir. Yakup Bey'in korumasında bulunan şair Ahmedî Kahire'den arkadaşıdır. Yakup Bey'de Bedreddin'in şöhretinden haberdardır. Germiyan sarayında bir süre kalan ve buradan Bursa'ya geçmek üzere hareket eden Bedreddin Kütahya'nın Domaniç kasabasının Sürme köyünde Torlak Kemal'le tanışır. Torlak Kemal kendisine katılıp tahta kılıç kuşanıp, Bursa'ya kadar eşlik etmiştir (Yıldırım, 2019: 92-93). İki yıl süren gezilerinden sonra 1408'de Edirne'ye ailesinin yanına dönen Şeyh Bedreddin, içine doğan fikirleri veya cevheri yansıtan en önemli eseri Varidat'ı burada yazmıştır. 1409'da eşi Cazibe ölmüş. Eşinin ölümüyle inzivaya çekilen Bedreddin dostlarının ısrarıyla yeniden evlenmiş, bu evlilikten Ahmet, Mustafa adında iki oğlu ve İvaz isminde bir kızı olmuştur.

Şeyh Bedreddin Musa Çelebi'nin Kazaskeri

Ankara Savaşı (1402) yenilgisi sonrası I. Bayezid'in oğullarının taht mücadeleleri sırasında Süleyman Çelebi'yi yenmesi sonucu Edirne'de hükümdarlığını ilan eden (1411) Musa Çelebi, Şeyh Bedreddin'i kazaskerliğe getirmiştir. Üç yıla yakın bu görevde kalan Şeyh Bedreddin çok sevilir, sayılır. Anadolu'nun Rumeli'nin en ücra köşelerinde bile bağlıları olmuştur. Kazaskerlik görevi, konumunu daha da güçlendirir. Fikirlerini geniş kitlelere yayma fırsatı bulur. Keza, Zağra, Tuna, Deliorman, Dobruca'ya kadar Türkmenlerle sıkı bir bağ kurma olanağına kavuşmuştur. Vergiyle halkı boğan, zulmeden beyden ve yağmacılardan kaçan yoksullara kol kanat gerer. Varna, Silistre, Edirne, Serez'e yerleşmiş Türk boylarıyla sıkı bir ilişki geliştirir. Bu sırada Börklüce Mustafa ve adamlarının önemli görevlere gelmelerini sağlar (Kaygusuz, 2007: 95). Çelebi Mehmed'in diğer kardeşlerini yenerek saltanatı elde etmesi Musa Çelebi'nin de bu sırada öldürülmesi üzerine Şeyh Bedreddin ailesiyle İznik Kalesi'nde göz hapsinde tutulur (1413). Asıl ünü de burada artmıştır. Edirne'de kaleme almaya başladığı *Et-Teshil* adlı eserini burada tamamlar (Oruç Beğ, 2014: 45). Çok sayıda ziyaretçisi olmuştur,

bunlar arasında üç çocuğunu emanet ettiği Börklüce Mustafa'yla sıkça görüşmüş, düşüncelerini yaymayı Börklüce Mustafa aracılığıyla yapmıştır (Gölpınarlı, 1966: 4-5)

Börklüce Mustafa'nın Karaburun'da Uygulamaya Koyduğu Ortaklığa Dayalı Sistemi

Şeyh Bedreddin'in Edirne'den, İznik'e götürülerek göz hapsinde tutulmasıyla birlikte Kethüdası Börklüce Mustafa Aydın iline oradan da Karaburun'a geçer. Karaburun'da halkın çoğunluğunu etrafında toplar. Karaburun, davasını sürdürdüğü 1414'ten beri balıkçı teknelerini, çift sürmek için kullanılan öküz ve atları, koşum aletlerini, tarlaları, üzüm bağlarını zeytinlikleri, meraları ortaklaştığı her şeyi ortak ekip ortak biçtiği, ortak bölüştüğü, beylere vergi vermediği, sarp dağlık, kayalık, sık bitki örtüsüyle kaplı çetin bir coğrafi alandır. *Aşıkpaşazade Tarihi*, (2013:169).

Börklüce Mustafa radikal bir biçimde "mal, mülk sahibi olunmamayı" savunmaktadır. Kadınlardan başka, her şeyin, yani yiyecek, giyecek, çift ve ekilmiş tarlaların insanlar arasında müşterek olması fikrini telkin etmektedir. "Ben senin evini barkını, benimki gibi kullanmalıyım, sen de benimkini kendi malınmış gibi kullan, yiyecek, giyecek koşum hayvanları ve tarım aletleri her şey ortak, kadınlar hariç" diyordu (Kaygusuz, 2007: 104), Börklüce Mustafa "kimsenin bu benim malımdır diyemeyeceği bir dünya" düşünmektedir. Bu düşünce kısa zamanda bölgede hüküm süren Sultanların, Beylerin korkulu rüyası olur.

Börklüce Mustafa X. yüzyılda Karmatilerin, hatta Nizari İsmaililerin İslam coğrafyasının büyük bir bölümünde 150 yılı aşkın uyguladığı ortaklığa dayalı bir sistemi hayata geçirmiştir. Taraftarlarını kendilerine engel olabilecekler için silahlandırmıştır. Beylere vergi verilmez ve onları yaşam alanlarına da sokmazlar.

Şeyh Bedreddin İznik'ten Trakya'ya Geçiyor

Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa'nın Karaburun tarafında etkinliği ilerlettiğini haber alır almaz, gizlice İznik'ten kaçarak (1416) İsfendiyaroğullarına sığınır. Sonra Sinop üzerinden Kırım'a Eflak Beyi Mircea'nın yanına gider (Zahiroğlu, 2018: 136-139). Mircea ile dostlukları kazaskerliği dönemine rastlamaktadır. Börklüce Mustafa, İzmir, Urla, Karaburun'da, Torlak Kemal ise Manisa Saruhan'da sufi dervişlerin yoğun bulunduğu yörelerinde etkinliklerini artırmıştır. Şeyh Bedreddin Kırım'da fazla durmadan, müstakil bir hükümet kurmak düşüncesiyle Balkanlardaki Osmanlı topraklarına geçmiş, Silistre, Dobruca ve Deliorman taraflarını kendine üst seçmiştir. Bu bölgede başta Saru Saltuk, Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Tekkesi olmak üzere çok sayıda tekke ve dergâh bulunmaktadır (Eyuboğlu, 1980: 21-25). Şeyh Bedreddin'in Deliorman bölgesine girişi Rumeli'yi bir uçtan bir uca ayaklandırmıştır. Kazaskerliği sırasında bu bölgeleri dolaşmış, halkın gönlünü fethetmiş bundan dolayı da başına büyük kalabalıklar toplanmıştır. Bunların hepsi Şeyh'in yoluna seve seve can verecek er kişilerdir (Timuroğlu, 1979: 31-35).

Buradan taraftarları çoğaltmak için gizli gizli dervişlerle vilayetlere mektuplar gönderir.

Mektuplarında: "Halifelerimden Börklüce Mustafa Aydın ilinde, Torlak Kemal'de Manisa'da kıyam eyledi (ayaklandı), bende burada hilafeti üzerime aldım. Bundan sonra padişahlık benimdir. Sancak isteyen, subaşılık isteyen, kısacası her ne isteği olan varsa yanıma gelsin. Ey haklarını kaybetmiş olanlar! Kıyam edin (ayaklanın). Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal halife ve dailerimizdir (propogandist). Halkı doğru yola davet için göndermişizdir. Göz işaretleriyle âlem (dünya) mülkünde zuhur ve hurucu mutemetlerimize helal kıldık memleketi irade ve itikat edenlere taksim eylemek, ilim kuvveti ve sırrı tevhidin (birleşme sırrının) hakikati ile taklit ehlinin millet ve tarikat kanunlarını iptal

etmek ve boşu boşuna haram sayılan bazı şeyleri meşrib vüs'atiyle (geniş görüşlülükle) helallandırmak muradımızdır" (Timuroğlu, 1979: 31-35). Yaptığı propagandalarla çevresine sufi dervişler, tımarlı sipahiler, medrese öğrencileri, tımarlılar (akıncılar) ve devlet ricalinden oluşan önemli yandaş kitlesi toplamıştır. Böylece, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in Anadolu'da yayılmasını taahhüt ettikleri düşüncenin üçüncü ayağı Balkanlar'da genişlemeye başlamıştır (Kıvılcımlı, 2007: 37-52)

Börklüce Üstüne Osmanlı Seferi

1416 yaz başında Karaburun'da isyanı başlatan Börklüce Mustafa'nın yanında yaklaşık beş bin kişi yandaş vardır (Dukas, altı bin diyor). Çelebi Mehmet, Börklüce Mustafa'yla bağlarını ortadan kaldırması, kurdukları ortakçı düzeni yıkması için üzerlerine gönderilen İzmir Sancak Beyi Aleksandır'ın öldürülmesi ve ardından gönderilen Saruhan Sancak Beyi Timurtaş Paşazade Ali Bey'in bozguna uğraması üzerine; Veziri Azam ve Beyler Beyi Beyazıt Paşazade ile oğlu şehzade Murad'ı çok daha büyük bir kuvvetle Börklüce Mustafa'nın üzerine gönderir. Tarihçi Dukas, (2013: 27-31) bu seferi şöyle anlatır:

"Geçilmesi zor geçitlerden geçildi. İhtiyar, çocuk, erkek ve kadın her kime rastlandığıysa hepsi gaddarca katledildi. Börklüce Mustafa'nın köylü ordusuyla Bayezid Paşa'nın tam teçhizatlı, düzenli ordusu seher vaktinde karşılaştı. Bayezid Paşa bu savaşta çok kayıp verdi, ordusunun üçte ikisi perişan oldu, ama yine de savaşın galibi oydu. Börklüce Mustafa iki bin bağlısıyla birlikte esir düşmüştü. Karaburun'dan zincire vurulmuş halde yürütülerek bir haftada Aya Suluk'a (Selçuk)'a götürüldüler."

Börklüce Mustafa'nın yanında götürülen bağlıları savaşçı dervişlerine, Börklüce'den ayrılmaları halinde affedileceği söylene de başlarını kılıçlara uzatıp geri adım atmazlar. Börklüce Mustafa ellerinden tahtaya çivilenmiş halde bir deve üzerinde şehirde teşhir edildikten sonra gözlerinin önünde kılıçla iki bin bağlısının boynu vurulur. "İriş Dede Sultan İriş" nidalarıyla büyük bir ululuk içinde Selçuk Kalesi'nde katledilirler. Manisa Saruhanlı ve çevresinde ayaklanan Torlak Kemal'in yanında yaklaşık üç bin kişi bulunmaktadır. Börklüce isyanının bastırılması sonucunda Torlak Kemal hareketi de Beyazıt Paşa tarafından kanlı bir şekilde bastırılır, Torlak Kemal ve önemli komutanları idam edilir (Yıldırım, 2021: 96-104).

Aygıloğlu Ayaklanması

Bu olayların hemen ardından, Aygıloğlu adında bir kişi Tire, Ödemiş, Beydağı üçgeninde kalan Kazova'da ve civar yerleşim yerlerinde halkı etrafına toplar. Şeyh Bedreddin'in torunu Halil b. İsmail'in "*Menakıbu Şeyh Bedreddin*" adlı eserinden alıntı yapan Etem Oruç (2017: 58) eserinde olayı şöyle anlatır:

"Osmanlı ordusu ile Aygıloğlu Kazova'da savaşa tutuşur. Birkaç gün süren savaş sonucunda Osmanlı ordusu üstünlüğü sağlar, Aygıloğlu ve taraftarları savaş meydanında başları kesilerek öldürülür. Ö dönemin savaş usulüne göre baş kesme yaygındır. Kazovası; Tire'nin doğusundan başlayıp Beydağ'a Kiraz'a değin uzanan ovanın adıdır. Ne yazık ki, iki tarihsel mirastan Karakeçili köyünde Kazgölü Çayırıları adları kalmıştır. Savaş coğrafyasında yer alan 'Kanlıdereler' çarpışma alanlarını daha anlaşılır hale getirmektedir. Kazovası dışında Karaburun, Bayındır, Nazilli-Kızıldere, Burhaniye-Kızıldere, Atçayağdere semtlerinde yani Büyük Menderes havzası kıyıları da çatışmaların olduğu yerler olarak gösterilmektedir. Kanlıdereler sanki bu yerlerin kod adları gibidir."

Bu arada I. Bayezid'in oğullarından olan ve Timur'un yanında Semerkant'a götürdüğü Düzmece Mustafa, Timur'un oğlu Miranşah'ın çıkardığı af sonucu serbest bırakılınca Rumeli civarına gelerek hak iddiasında bulunur. Bunu duyan Çelebi Mehmed, Düzmece Mustafa olayıyla ilgili olarak Rumeli'ye geçmiş bulunmaktadır. Ayaklanma haberini burada alan padişah Çelebi Mehmed (I. Mehmed) Şeyh Bedreddin'in çevresinde toplananları kolayca dağıtmak için, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in başına gelenler her yana duyurulmuş, Bedrettin'in taraftarı sufi dervişler önceleri buna pek inanmadılarsa da kendilerine gelen özel haberlerle de Anadolu'daki ayaklanmaların bastırılmış olduğundan birçoğları geldikleri yere geri dönmüştür. Padişah Çelebi Mehmed, Bedreddin üzerine kendi gitmeyi uygun bulmaz, "Kara Dayı" denilen bir adamla görüştüğünden sonra Kapıcıbaşı Elvan Ağa'yı bin beş yüz kadar süvari ile Şeyh Bedreddin'in üzerine gönderir. Şeyh Bedreddin bunu haber almış olmalı ki, bulunduğu yerden ayrılarak Serez tarafına geçmiştir. Karanlık basınca, yanındakilerle birlikte küçük bir köyde geceleme istemiş, bir süre sonra da Elvan Ağa'nın başında bulunduğu süvarilerin ayak sesleri duyulmuş, müritleri karşı durmak istedilerse de Şeyh Bedreddin kan dökülmesini uygun bulmadığından, buna engel olmuştur (Döğüş, 2005: 71-96)

Şeyh Bedreddin'in Serez Çarşısı'nda İdamı

Şeyh Bedreddin ve adamları hep birlikte Serez'e götürülmüştür. Şeyh Bedreddin'i önce tek başına yıkık bir eve kapamışlar, sonra padişah Çelebi Mehmed huzuruna çağırılmış, bundan sonra Şeyh bütün görüşlerini uzun uzun anlatmıştır. Fakat padişah Çelebi Mehmed onu ele geçirmiş olmasına rağmen, hâlâ büyük tehlike olarak düşünmüş olacak ki, ünlü bilginlerden (ulema) kurulup bizzat huzurunda toplanacak bir "Divan" da sorguya çekilip yargılanmasını istemiştir. Bu meclisin toplanması sebepsiz değildir. O sayede Bedreddin'in tarikatı herkes önünde çürütülecek, kendisi de küçültülecektir. Çelebi Mehmed, Şeyh'in gücünü, yeteneğini bildiği için sonradan doğabilecek olayların ateşini şimdiden söndürmek istemiştir. Üç gün sonra ulema (bilginler) divanı kurulmuş, Meclis erkânı her bir çeşit melamet taşlarıyla Şeyh'i taşlamışlardır. Orada toplananların iki gayesi vardır; biri mecliste hazır bulunan padişahı memnun etmek, diğeri "Varidat" adındaki eseriyle Şeyh'i hırpalamaktır. Mecliste en çok kendisini gösteren Molla Fahreddin Acemi ile Molla Haydar Herevi, hiç birisi Şeyh'i susturamamıştır. Nihayet, Molla Haydar Herevi, katlinin cavazına dair (öldürülmesinin uygun bulunduğu) bir fetva vermiş, fetvadın sonra çarşı içinde bir siyaset (ceza) sehpa hazırlanmıştır. Asılma olayını Bezmi Nusret Kaygusuz *Şeyh Bedrettin Simaveni* (1957: 151-152) adlı kitabında şöyle anlatır:

"Yanı başında bir nalbant dükkânı vardı. O gün gök solgundu. Halk, Bedreddin'in asılacağını öğrenmiş; Serez kasabasını matemler kaplamıştı. Şeyh Bedreddin zindandan çıkarılarak siyasetgaha (sehpa) getirildi. Elbiselerini büsbütün çıkarmışlar; bedenini çıplak ve perişan bırakmışlardı. O ölümü tam bir huzurla bekliyordu. Müritleri biraz uzakta duruyor, fakat gözlerini ondan ayıramıyorlardı. Dervişlerinden Mecnun'u yanına çağırırdı. Yıkanmasını ve nereye gömüleceğini kısaca vasiyette buldu. Sonra müritlerine doğru baktı. Yüzünde ulvi bir tebessüm belirerek, deve yününden dokunmuş ipi cellada uzattı. Bu ip mutlaka 'tığ-i bend' olacak. 'Tığ-i bend' Aleviliğe-Bektaşiliğe girenlerde bulunur. Vefa ve teslimiyet alameti sayılır. Şeyh Bedreddin'i bu 'tığ-i bend' ile idam ettiler (18 Aralık 1416). Ceset bir gün bir gece üryan olarak darağacında asılı kaldıktan sonra, vasiyeti üzerine müritleri oradaki nalbant dükkânını satın aldılar ve yıkadıktan sonra orada toprağa verdiler. Sonra üstüne de türbe yaptılar. Çelebi Mehmed türbe yapılmasına engel olamadı. Şeyh Bedreddin'in anısına, Rumeli Alevileri arasında büyük saygı gösterilir. Bedreddin'iler olarak bilinen bir Alevi topluluğu da bulunmaktadır."

Şeyh Bedreddin'in Dini-Toplumsal Felsefesi

Şeyh Bedreddin hareketini anlayabilmek, ancak bu hareketin dayandığı dinsel ve sosyo-ekonomik temelleri görmek suretiyle mümkün olabilir. Şeyh Bedreddin hareketinin heterodoks (Sünni olmayan) kitlelere dayandığı açıktır. Bu nedenle önce kısaca Türk-İslam Heterodoks'unun Anadolu'daki oluşumuna ve heterodoks kitlelerin Anadolu'ya göçleri ve göçler sonrası bu kitlelerin merkezi idareye karşı ortaya koyduğu ilk hareket olan Babailer ayaklanmasına (1240) dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü Şeyh Bedreddin hareketinin, farklı yönleri olmakla birlikte, Babailer isyanı ile bağlantılı olduğu bilinmektedir. X. yy. sonlarıyla birlikte sufilik, dinsel yaşamın ve düşüncenin farklı bir yolu haline gelmiştir. XI. yy'da hızla yayılmıştır. Horasan ve çevresinde bulunan Türkmen grupları da İslamlaşma ile birlikte İslam'ın ılımlı akımının etkisinde kalmışlardır. Deyim yerindeyse bu soft İslam, yoğun popülaritesinden dolayı İslam Ortodoks yani Sünni ulemanın şiddetli tepkisini çekmiştir. Horasan'daki sufi hareketi Melametilik, Hallac ve Batini yorum olmak üzere üç önemli etkiye maruz kalmıştır (Ocak, 2014: 216).

Anadolu'da Türk-İslam heterodoksisinin oluşumunu anlayabilmek için Anadolu'ya göçler konusunda kısaca değinmek gerekir. Anadolu'ya ilk büyük göç dalgası Malazgirt Savaşı (1071) sonrası, ikinci ve daha büyük göç dalgası ise Moğol istilası sırasında gerçekleşmiştir. Bu göç hareketinin önünde ise savaşçı-kolonizatör dervişler bulunmaktadır. Bu dervişler Anadolu'da ve Balkanlardaki iskân ve kolonizasyonun gerçekleşmesinde öncü rol oynadılar (Barkan, 1942: 279-386). Türkistan, Harzem, Horasan, Suriye ve Irak gibi değişik muhitlerden gerek fetihlerle gerekse fetihlerden sonraki göçlerle Anadolu'ya gelen dervişler değişik dinsel mezhep ve tarikatlara mensuptular. Şüphesiz XI. yy'dan itibaren Anadolu'da yaşanan gelişmelerin sosyo-kültürel ve dinsel çeşitlilik, sosyo-ekonomik ve siyasal istikrarsızlık gibi unsurlarında bu dinsel akımların faaliyetlerini kolaylaştırdığı söylenebilir. Özellikle, köylerde yaşayanlar ve göçebe kitleler heterodoks tasavvuf akımlarına mensup şeyh ve dervişlere ve onların tekke-zaviyelerine büyük ilgi gösteriyorlardı. Bu akımların temsilcileri olan eski Türk şamanlarını (kam baksı) andıran babalar ve dervişler bu kitlelere oldukça uygun gelen eski inançlarla da bağlantılı bir İslam yorumu sunuyorlardı. Bu yorumu yayan babalar ve dervişler Sünni şeyh ve mutasavvıflarca şiddetle eleştiriliyorlardı (Melikoff 1993: 213).

XIII. yy. başlarından itibaren Anadolu'nun her yanına yayılmış bulunan ve devletin nüfusundaki şehirlerin ve gelişmiş çevrelerin dışındaki köylerde ve göçebe aşiretler arasında çok uygun bir faaliyet ortamı bulan bu Türkmen babalarının, Yesevilik, Kalenderilik ve Haydarilik gibi heterodoks tarikatlara mensup buldukları bilinmektedir. Senkretist (Bağdaşımçı) düşünceleri yayan bu babalar, propagandalarda buldukları sosyal açıdan şehir halkına ve düzenine oldukça yabancılaşmış çevrelerde zaman zaman siyasal propagandalar da bulunmaktaydılar ((Melikoff, 1993: 213). Anadolu'da bunun en ünlü ve etkili olmuş bir örneği olarak, bu heterodoks babalardan Vefai (Ebul Vefa) tarikatına mensup Baba İlyas önderliğinde mehdici bir nitelik taşıyan Babai ayaklanması (1240). Bu babaların ve propagandalarda buldukları kitlelerinin güçlerini göstermek bakımından oldukça dikkat çekicidir (Ocak, 2014: 217). Ekonomik ve siyasal ortamın elverişli olmasının yanı sıra, kedisine yabancılaşmış bir yönetime (Anadolu Selçuklu Devleti'ne) nefret duygusundan da kaynaklanan bu hareket güçlükle bastırılabilmiş, ancak sonuçta merkezi yönetimin gücü de tükenmiştir. Bu tükenmişlik, 1243'te Moğolların Anadolu'ya saldırılarına olanak sağlamış ve Anadolu Selçuklu Devleti Moğol egemenliğine girmiştir (Yıldırım, 2021: 37-38)

Şeyh Bedreddin hareketi de sosyal-dinsel ideolojisi bakımından, benzeri nitelikte bir hareket olmuş ve Babailer ayaklanması ile birçok ortak yanları taşımıştır. Kısa yaşam öyküsünden de anlaşılacağı üzere Şeyh Bedreddin zamanın en büyük din bilginlerinin eğitiminden geçmişti. Aldığı iyi eğitimin doğal sonucu olarak, kendi döneminin en büyük fıkıh bilginlerinden biri olmuştu. Şeyh Bedreddin'in

düşüncelerinde Muhyiddin Arabî'nin etkilerini görebiliriz. Şeyh Bedreddin, vahdet-i vücud (varlığın birliği) düşüncesinin yerine 'vahdet-i mevcut' düşüncesini savunmuştu. Doğa ve tanrı ona göre aynı şeydir. Şeyh Bedreddin'e göre insan mazhar-ı kâmil'dir, yani mutlak varlık, en tam ve en mükemmel tecellisini insanda bulur (Ocak, 2014: 217-218).

Necdet Kurdakul (1977: 78-84), Şeyh Bedreddin'in Börklüce Mustafa aracılığıyla aşağıdaki görüşleri yaydığından bahseder:

"Allah dünyayı yaratmış, insanlara bahsetmiştir. Servet, tarım ürünleri cümlenin müşterek hakkıdır. İnsanlar doğuştan, yaratılıştan eşittirler. Birilerinin servet toplamalarıyla, diğerlerinin ekmeğe bile muhtaç kalmaları ilahi maksada aykırıdır. Yalnız nikâhlı kadınlardan başka dünya da her şey müşterek olmalıdır. Kendi aklının muhiti dairesinde herkes ilahi emirleri kabul eder. Birinin muhiti, itikadı diğerinkine benzememek iddiasıyla üzerinde cebir kullanılması, ilahi emirlere ve maksatlarına aykırıdır çünkü fikir ve vicdan bir ahenk-i tabiat mahsulüdür. Cebrin tesirinden masumdur, birdir, kardaşdır. Aralarında muhabbet ve uhuvvet şarttır. İhtilat ve muhabbetleri sayesinde hak, batıla galebe eder. Hükümet ise zulüm ve tagallüp mahsulüdür. Onun tecavüzlerini hoş görmek, Tanrı'nın maksadına uygun olmayan emirlerine itaat etmek caiz değildir. İdari heyet, zaman-ı saadet'te olduğu gibi millet tarafından seçilmelidir. Saray, saltanat, muharebe, asker hep zulümdür. Herkes hürriyet-i tamme üzere fikir ve mesleki zatide bulunmalı, komşusunun meslek ve mezhebine hürmet etmelidir"

Şeyh Bedreddin'e göre cennet ve cehennem bu dünyadaki iyi ve kötü hareketlerin ruhlardaki acı veya tatlı görünümleridir. İnsanı hakka doğru götüren her şey, melek ve rahmandır ve aksine sürükleyen ve insanın damarlarında dolaşan şehvani güçler ise şeytandır. Bedreddin, ruh ve maddeyi aynı görmekle diğer mutasavvıflardan ayrılır. Mülkiyette ortaklığı savunmuştur ki, en çok tartışmalı ve üzerinde farklı spekülasyonların yapıldığı yönü budur. Börklüce Mustafa aracılığıyla yayıldığı bildirilen bu görüşler nedeniyle Şeyh Bedreddin, kendinden sonra gelenler üzerinde çağlar boyunca etkili olmuştur. Ölümünden sonra eserlerinin birçoğu gizlenmiş veya kaybolmuştur. Torunu Halil b. İsmail'in yazdığı "Menakıpnameye" göre 48, başka kaynaklara göre 38 yapıtı vardır. Bazı yapıtlarının adı bilinmekle beraber günümüze ulaşmamıştır.

Şeyh Bedrettin'in Eserleri

Şerafeddin Yaltkaya'nın Şeyh Bedreddin adlı eserinde (1994: 14-15) belirttiğine göre Şeyh Bedreddin'in bize kadar ulaşan dört eseri vardır. Bunlar *Letâifü'l İşaret*, *Camiu'l Fusuleyn*, *Tehsil*, *Matla'Hususü'l Kelim fi Maani Fususu'l Hikem*'dir. İlk ikisi İslam hukukuna, diğer ikisi ise tasavvufa aittir. Bunlardan ilk kitabı olan *Letâifü'l İşaret* şu ana kadar bulunamamıştır. İkincisi *Camiu'l Fusuleyn*'dir. Şeyh Bedreddin bu kitabı Musa Çelebi'ye kazasker olunca devletin hüküm ve icra işlerinde medeni kanun olmak üzere hazırlamıştır. Kadı ve hâkimlerin fetva/hüküm vermede birçok kaynak eserden yararlanma imkânlarına sahip olmakla beraber, sırf bu iş için yazılmış olan *Camiu'l Fusuleyn*, Mecelle'den önce konumu itibarıyla tek eser olma özelliğini taşımaktadır.

Et-Teshîl Şerhu Letâifi'l-İşârât: Şeyh Bedreddin'in İslam'ın şahsi ve içtimai hayata dair amelî hükümlerini vb. hususları inceleyen bir ilim dalı yani fıkıh / İslam hukuku alanındaki bu çalışması kendisinin "*Letâifu'l-İşârât FîBeyâni'l-Mesâili'l-Hilâfiyyât*" adlı eserinin şerhidir. Mukayeseli hukuk alanında yazılmış olan *Et-Teshil*, Hanefî mezhebi dışındaki diğer üç mezhebin görüşlerine de yer vermektedir. Bedreddin bu kitapta özellikle Hanefî ekolünün kurucu imamlarının kimi görüşlerinin tutarsız olduğunu ileri sürerek eleştirmiş ve kimi konularda kendine has tercihlerde bulunmuştur.

Varidat: Şerefeddin Yalıtıkaya'nın *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin* adlı çalışmasının ardından (İstanbul: 1994) Şeyh Bedreddin ile *Vâridât'ı* hakkında çeşitli yayınlar yapılmıştır. Okuyucunun bir değerlendirme yapmasına imkân sağlamak için Şeyh Bedreddin'in *Varidat'ın* ilk paragrafını aşağıda vermek yerinde olacaktır. Şeyh Bedreddin'in *Varidat'ı* şu cümlelerle başlamaktadır:

“Ey hak ve hakikatı öğrenmek isteyen kişi, bil ki ahiret işleri cahillerin zan ve tahmini gibi değildir. Ahiret işleri ruhlara âlemindedir. Avamın (halkın) onları görünen ve bilinen âlemden sanması tamamen yanlıştır. Peygamberlerin bunlara ait sözleri doğrudur. Onlar asla yalan söylemezler. Lakin marifet onları hakkıyla anlamaktadır. Hiç şüphe etme ki, semavi kitaplarda yazılı köşkler, ırmaklar, cennet, huri, azap, cehennem ve emsali şeylerin herkesçe bilinen anlamlarından başka manaları da vardır. Ve onları ancak hakka ermiş olanlar bilirler.”

Şeyh Bedreddin Adına Söylenen Şiirler, Deyişler.

Aşağıdaki şiiri, Nazım Hikmet 1936 yılında basılan *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* adlı kitabında söylenmiştir. Şiir, Şeyh Bedreddin'in Serez'de idamıyla ilgilidir.

“Yağmur çiseliyor,
Korkarak yavaş sesle
Bir ihanet konuşması gibi.
Yağmur çiseliyor,
Beyaz ve çıplak mürted ayaklarının
ıslak ve karanlık toprağın üstünde koşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
Serezin esnaf çarşısında,
Bir bakırcı dükkanının karşısında
Bedreddin'im bir ağaca asılı.

Yağmur çiseliyor,
Gecenin geç ve yıldızsız bir saatidir.
Ve yağmurda ıslanan
Yapraksız bir dalda sallanan şeyhimin
Çırılçıplak etidir.

Yağmur çiseliyor,
Serez çarşısı dilsiz,
Serez çarşısı kör.
Havada konuşmamanın,
Görmemenin kahrolası hüznü.
Ve Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü
Yağmur çiseliyor.”
(Nazım Hikmet Ran)

Torunu Halil b. İsmail'in *Menakıbnâme adlı eserinde* dedesi için söylediği deyişten bir kıta aktaralım.

“Olup Mansur, bu yolda verdi başın,
Hüda aşkında hiç çatmadı kaaşın

Münafıklar atarlar tain taşın
Bizim mürşidimiz Şeyh Bedreddin'dir."

Dedemoğlu adında bir halk şairinin XVII. yüzyılda yazdığı bir şiirinde Bedreddin'e duyduğu sevgi-dinsel-ideolojik ögeler taşımakla birlikte çok daha yalın ve içten hele son dizeler halkımızın Bedreddin'e sahip çıktığını, onu kendinden biri olarak gördüğünü tanıtıyor.

"Erenlerin evliyanın yoluna
Derviş oldum erdim kudret sırrına
Hüseyn'den aldılar senin yerine
Güzelsin Serez'in şahı güzelsin
Güzelsin pirimin nuru güzelsin

Cisminden alınan yerin nuru var
Gelen dervişlerde kudret sırrı var
On İki İmam gerçek erin aslı var
Güzelsin Serez'in şahı güzelsin
Güzelsin pirimin nuru güzelsin

Şahlar içinde Serez'in şahısın
İsmin Şah Bedreddin ilim varısın
Müminler kabesi dostun nurusun
Güzelsin Serez'in şahı güzelsin
Güzelsin pirimin nuru güzelsin

Şahlarımız var İmamlar ağası
Müşkilin ehli mollanın illazı
Şefaathımızdır velayet şahı
Güzelsin Serez'in şahı güzelsin
Güzelsin pirimin nuru güzelsin

Çığırsa çığırsa aştık balkanı
Akıncıda gördük Serez halkını
Yedincide yüzler sürdük sultanı
Güzelsin Serez'in şahı güzelsin
Güzelsin pirimin nuru güzelsin

İndim seyreyledim dostum durağı
Sekiz melek tutar arşın direği
Pirimin hesapsız yanar çırağı
Güzelsin Serez'in şahı güzelsin
Güzelsin pirimin nuru güzelsin

Dedemoğlu uyarır çırağ yakar
Kara nine eşiğine yüz sürer
Derviş Cemal Baba'm murada erer
Güzelsin Serez'in şahı güzelsin
Güzelsin pirimin nuru güzelsin"

SONUÇ

Siyasi tarihimizde önemli yere sahip olan Şeyh Bedreddin hareketi, söylemi ve eylemi ile tarih içerisinde kendini var etmiştir. Düşleri, düşünceleri için mücadele vererek, bütün bu unutturulmalara karşın unutulmaz bir kişilik olarak yaşayacaktır. Babailer ayaklanmasından 176 yıl sonra Anadolu ve Balkanlarda yaşayan Alevi-Bektaşilerin umut ışığı olarak yeniden doğan Bedreddin hareketi, tarihsel olarak ezilenlerin yanında olduğunu göstermiş, yenilgiye uğramasına rağmen baş eğmemiştir. Bedreddin hareketinden sonra Osmanlı'nın getirdiği ekonomik ilerleme insani yanın geri plana itilmesine neden olmuş ve otorite olmadan yaşayan kitleler, daha çok da köylüler devletin otoriter ve sömürücü bir güç olarak örgütlenmesi ve yaşadığı krizler nedeniyle toplum üzerindeki baskısını artırmış, yaşamı çekilmez hale getirmiştir. O çağda isyandan başka çare bırakmayan tarihsel zorunluluk bu tür hareketlerin yenilgisini dayatmış olsa da bıraktıkları gelenek ülkemizde ve tüm dünyadaki toplumsal isyanlarla devam etmektedir. Şeyh Bedreddin hareketi çağdaşı kaynakların azlığı ve tarihçilerin devlet yanlısı tarafgirliği nedeniyle üstü örtülmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Bedreddin hareketi daha çok araştırılmaya, anlaşılmaya muhtaçtır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Şeyh Bedreddin ve hareketi tarihteki hak ettiği yeri korumayı sürdürmektedir. Bu çalışmayla siz okuyuculara mevcut veriler ışığında Şeyh Bedreddin'i yeniden anımsatmak istedik, bir nebze başarılı olabilirsek ne mutlu bize.

Kaynaklar

Ahmed Cevdet Paşa (2016). *Kıyas-ı Enbiya*, (çev. Murat Albayrak), İstanbul: Yasin Yayınevi.

Aka, İsmail (1999). *Osmanlı Tarihi 1. Cilt*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Alphonse de Lamartine (2015). *Osmanlı Tarihi 1-Aşiretten Devlete* (çev. Reşat Uzmen), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

Armağan, A. Munis (2004). *Tire'den Darağacına Şeyh Bedreddin*, İstanbul: Karınca, Matbaacılık.

Ateş, Toktamış (1982). *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı Kuruluş Dönemi*, İstanbul: Say Yayınları,

Danişmend, İsmail Hami (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt 1*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Derin, Kemal (2020). *Şeyh Bedreddin*, İstanbul: Destek Yayınları.

Derviş Ahmed Aşiki (2013) *Aşıkpaşazade Tarihi*, İstanbul: Kamer Yayınları.

Döğüş, Selahaddin (2005). *Şeyh Bedreddin ve Rumeli Gazileri*, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Dukas (2013). *İstanbul'un Fethi Kroniği 1341-1462*, (çev. V. Mirmioğlu) İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Efendiyev, Oktay (2018). *Azerbaycan Safevi Devleti*, (çev. Ali Asker) İstanbul: Teas Pres Yayınları.

Emecen, Feridun M. (2016). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Eyuboğlu, İsmet Zeki (1980). *Şeyh Bedreddin Varidat*, İstanbul: Derin Yayınları.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1966). *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul: Eti Yayınevi.

Halil b. İsmâ'il (1967). *Menakıb-ı Şeyh Bedreddin* (nşr: A. Gölpınarlı-İsmat Sungurbey), İstanbul: Eti Yayınları.

Hikmet, Nazım (1936). *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*, İstanbul: Evkafı İslâmiye Matbaası.

Hoca Sadeddin (1975). *Tacü't-Tevarih Cilt 1* (çev. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Yayınları.

İbni Arabşah (2012). *Acaibu'l Makdur* (Bozkırdan Gelen Bela), (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.

İnalçık, Halil (2017). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: İş bankası kültür yayınları.

Kaygusuz, Bezmi Nusret (1957). *Şeyh Bedrettin Simaveni*, İzmir: İhsan Gümüşkaynak Matbaası.

..... (2019). *Şeyh Bedreddin Simaveni* (haz. Haydar Ersöz), Ankara: La Kitap.

Kaygusuz, İsmail (2007). *Tarih-Ütopya-İsyân / Şeyh Bedreddin (Yaşamı Felsefesi İsyanı)*, (haz. Barış Çoban) İstanbul: Su Yayınları.

Kıvılcımlı, Hikmet (2007). *Tarih-Ütopya-İsyân / Şeyh Bedreddin (Yaşamı Felsefesi İsyanı)*, (haz. Barış Çoban) İstanbul: Su Yayınları.

Kurdakul, Necdet (1977). *Bütün Yönleriyle Bedreddin*, İstanbul: Döler Reklam Yayınları.

Mahmut Birifkani (2016). *Birifkan Seyyidleri* (haz. A. Kavak), İstanbul: Poyraz Ofset.

Mehmed Neşri (1949). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi 1. Cilt* (haz. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mehmet Hemdemî Çelebi Solakzade (1989). *Solak-zâde tarihi Cilt 1*, (haz. Vahit Çubuk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (2013). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, 15-17. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Oruç, Etem (2017). *Ege'de Börklüce ve Bedreddin*, İstanbul: Berfin Yayınları.

Osmâniyye, (çev. Mecdi), *İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.*

Öztuna, T. Yılmaz (1946). *1402 Ankara Muharebesi / Beyazıt ile Timur'un Ölümü ve Fetret Devri*, İstanbul: Kenan Matbaası.

Sakaoğlu, Necdet (1999), *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul: Oğlak Yayınları.

Taşköprölüzade Ahmed Efendi (1853). *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'Mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye*.

Timuroğlu, Vecihi (1979). *Şeyh Bedreddin Varidat*, Ankara: Türkiye Yazıları Yayınları.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1998). *Osmanlı Tarihi 1. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yaltkaya, M. Şerafeddin (1994). *Simavne Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yıldırım, Cengiz (2019). *Bâtını-Alevi Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

.....(2021). *Alevilerin Gizlenen Tarihi*, Ankara: İtalik Yayınları.

Zahiroğlu, M. Ahmet (2018). *Trabzon İmparatorluğu*, İstanbul: Lazika Yayınları.